

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כג, תשל"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

.. ולא להיות מצומצם כתולעת זו בחזרת

(ס' יזהר, "ימי צקלג", עמ' 859)

התולעת שבתוך הצנון אומרת שאין בעולם דבר מתוק הימנו
(מנדלי, "ספר הקבצנים", כ"ה, כל פתבי, עמ' קלה)

א וואָרים אין חריין מיינט אַז קיין זיסערס איז ניט דאָ (ב"ס 30);
התולעת סוברת שאין מתוק מחזרת (ע' גולונפול, "הפולקלור
העברי", סי' 1258); "פהן, זה לעומת זה", סי' 2021; אדיר פהן,
"אנציקלופדיה למימרות", סי' 10020; יצחק יואל לינעצקי, "דער
וואָרעם איז חריין", שלום עליכם'ס יודישע פּאָלקס ביבליאָטעק,
כ"א, עמ' 63.

שלמה הרמתי

"עברית בעברית", בחינת מהותה, מקורה ודרך התהוותה

(סיום)

ז. סיכום ומסקנות

בדין על דרכי הוראת לשון במקום אחר הצעתי להבחין
בין 'גישה' לבין 'שיטה', והבדל זה הוסבר פלהלן: 'אנו
משתמשים ב'גישה' לציין מערכת של הנחות-יסוד לגבי מהות
הלשון ודרכי הוראתה... ב'שיטה' אנו מבינים תכנון חומר
הלימוד ודרך ההוראה עפ"י עקרונות הגישה... כלומר:
בעוד ה'גישה' מייצגת את הרקע התיאורטי (מעין מערכת

האקסיומות או ה'פילוסופיה' של הוראת הלשון). הרי ה'שיטה מייצגת את התהליך, הדרך שמקנים בה את הלשון¹³⁸. על יסוד הבחנה זו נסכם עתה את דיוגנו ונסה להשיב על השאלה המרכזית לגבי הויקה שבין הרפורמה בהוראת לשונות זרות, שהתגבשה ב'שיטה הישרה', לבין שיטות 'עברית בעברית', שפותחו בא"י באותה תקופה לערך.

אחדים מן המורים הראשונים, שלימדו בארץ 'עברית בעברית', קיבלו את הגישה הזאת, או ליתר דיוק, קיבלו מספר עקרונות שלה, מן המתודיקה הפללית. על יסוד עקרונות אלה, עפ"י הפירוש שהם פירשום, פיתחו אותם מורים מספר שיטות להוראת עברית. העובדה שכמעט באותו זמן פיתחו מורים שונים שיטות דומות, בלי שאחד ידע על עבודת חברו, מוסברת בתנאי עבודתם באותה תקופה: מאחר שהמורים היו רחוקים זה מזה, ולא הייתה אפשרות לחילופי דעות וניסיונות, יצר לו כל אחד במקומו את השיטה הנראית לו לפי מטרת ההוראה, שקבע לעצמו, ולפי נתוניו האישיים – השכלה, נטיות, צרכים וניסיון אישי בהוראה. לכל השיטות הללו הייתה גישה משותפת, המכונה 'עברית בעברית', כלומר: המכונה המשותף לכולן היה קביעת הדיבור כמרכז ההוראה וכראשיתה ללא תיווך לשון האם; אבל בכל אחת משיטות אלה נוסף לפחות אלמנט מיוחד אחד.

בהסבר זה אנו מפרשים 'עברית בעברית' פגישה, ולא פשיטה, זו הושפעה, כנראה, ברוב המקרים מן המתודיקה

138. הערה 134, לעיל.

הפללית להוראת לשונות. אולם השיטות השונות להוראת העברית, שהציעו מורי העברית הראשונים בארץ ואח"כ גם באירופה, הן בודאי יצירות מקוריות שלהם. מידת המקוריות בכל שיטה ניפרת במידת השוני שלה מאותו "מכנה משותף", מגישה עברית בעברית.

השפעת המתודיקה להוראת לשונות זרות לא באה מנציגיה המובהקים של הרפורמה בשלהי המאה התשע-עשרה, אלא מעקרונות השיטה הטבעית – לפי תפיסתנו: "הגישה הטבעית – שקדמה לשיטת הרפורמה". ומאחר שהגישה הטבעית הייתה היסוד גם לפיתוח "הגישה הישירה", מסתבר, שהתפתחות "גישה עברית בעברית" הייתה מקבילה להתפתחות "הגישה הישירה", ואילו השוני בין שתי גישות אלה, שגרם להתפתחות מקבילה, נובע מן המטרות השונות של תנועות הרפורמה הדידאקטית בעמים ובישראל: ביסוד "הגישה הישירה" בהוראת לשונות מודרניות הייתה המטרה העיקרית להקנות כושר דיבור לצרכים מעשיים. לעומת זאת ביסוד "הגישה של עברית בעברית" הייתה המטרה העיקרית להחיות את הדיבור העברי, והדיבור כאמצעי דידיאקטי לא היה כאן אלא מטרה משנית בלבד. אמנם בראשית הדרך (ניסיונות בכר) הכריעה, כנראה, המטרה הדידאקטית, אולם ההתלהבות, שקיבלו בה המורים הראשונים בארץ ומורי "החדר המתקן" את הגישה הזאת, ונכונותם לנהוג לפיה בהוראת העברית בארץ ובתפוצות ואף לשכללה נבעו לא רק מן הצורך ברפורמה דידיאקטית, אלא – ואולי בעיקר – מן המטרה הלאומית המלהיבה של החייאת הדיבור העברי. ומטרה זו היא שעודדה וכיונה את

פיתוחן ושכלולן של השיטות, עד שהיה אפשר לומר: "הלימוד המעשי לפי השיטה הטבעית הובא בימי עלייתו של 'החדר המתוקן' לידי מדרגה רמה יותר מאשר בהוראת לשונות חיות בבתי-הספר הפלליים"¹³⁹.

המטרה הלאומית בהוראה עפ"י "עברית בעברית" הייתה כה דומיננטית, שפגמה לעתים ביעול ההוראה. כך, למשל, אירע בהוראת העברית בארה"ב בראשית המאה העשרים: ראשוני המורים, שבאו מאירופה והביאו אתם את "גישת עברית בעברית", הנהיגו אותה גם בתנאי הוראה, שאינם מצדיקים את השימוש בה. לדעתי, לא הבחינו אותם מורים בין העיקרון הלאומי – החייאת הדיבור – לבין העיקרון הדידאקטי – הקניית כושר דיבור פיסוד ללימוד הלשון. ומתוך שהחשיבו ביותר את העיקרון הלאומי, ראו בו אף עיקרון דידיאקטי ראשי בהוראת העברית, גם כאשר תנאי ההוראה לא הצדיקו שימוש בעיקרון זה.

ולבסוף: הצעת "עברית בעברית" גוסס אפשטיין כולה מקורית מבחינתו – גם הגישה וגם השיטה. ואף אם אפשר להפיר בה עקרונות דידיאקטיים, שהציעו קודמיו, מכל מקום ראינו שהוא לא שאלם מאחרים, אלא הגיע אליהם בכוחות עצמו. יותר מכך: גיבוש עקרונות אלה לשיטתו ופירושו לעקרונות הללו, בייחוד הפירוש הרב-צדדי למושג "טבעית" שבשם השיטה הטבעית, הם בודאי תרומתו המקורית של אפשטיין.

139. הערה 55 לעיל, עמ' 400.

אף שיטת "עברית בעברית", שהציע ילין, מקורית היא במידה רבה, שכן היא שונה משיטות דומות בהוראת לשונות לועזיות ובהוראת עברית בעיקר בכך, שהיא פוללת גם את הוראת הקריאה והכתיבה, וזאת לא רק להלכה, אלא גם למעשה – ע"י הצעת שיטת הוראה מותאמת ללשון העברית ומודרנת בשיטתיות.

ואם נזכור, כי הספרים של ילין ואפשטיין, ולא פרסומו של גרוזבסקי, הם שעוררו את הרפורמה בהוראת העברית באירופה, יתברר לנו, כי תנועת רפורמה זו נוצרה על יסוד שיטות הוראה מקוריות שפותחו וניסו בארץ-ישראל.

בהשוואה ל"הגישה הישירה", שפותחה במתודיקה הפללית להוראת לשונות, "גישת עברית בעברית" היא התפתחות מקבילה, יצירה מקורית של חלוצי הוראת העברית בארץ, בהשראת המטרה הלאומית: החייאת הדיבור העברי; ולשם כך נמצאה הדרך להורות את כל בחינות הלשון – בדיבור ובכתב.

גם שיטות "עברית בעברית" המיוחדות, שפיתחו מיספר מורים בא"י ובחו"ל, הן יצירות מקוריות, שהותאמו למצב ספציפי של העברית פלשון, שעדיין לא הייתה מדוברת בבתי התלמידים. ואפילו מבחינה דידאקטית אפשר לציין צדדים מקוריים בשיטות הוראה אלה – בשל עקרונותיהן הדידאקטיים, ובעיקר בשל התפיסה הפוללת, המונחת ביסודן גם מבחינת מטרות ההוראה, מטרות פורמאליות ומאטריאליות, וגם מבחינת תוכן ההוראה, הפוללת מיומנויות הכתב.

“עברית בעברית” הוסיפה להשפיע על הוראת העברית בארץ ובתפוצות למעלה מיובל שנים, הן כגישה והן כשיטה. גם לאחר קום המדינה, כאשר נוצר בארץ מוסד חדש להוראת העברית, הקרוי “אולפן”, נתקבלה בו “עברית בעברית” כגישה ההוראה, ולפיה גובשו שיטות הוראה באולפנים השונים עד שנות השישים הראשונות, שאז הוצעה גישה חדשה¹⁴⁰. הוראת עברית לפי גישה “עברית בעברית” באולפן ובמוסדות מקבילים בארץ ובתפוצות והערכת “גישה האולפן” לעומת “גישה עברית בעברית” היא פרשה חשובה ומעניינת, המחייבת דיון מיוחד.

תשובות להערות קוראים:

א. מרא' בן-סירא (שיפמן) מתל-אביב מעיר: “כבר במאמרו ‘לשאלת החינוך’ (החבצלת, פסלו, תר”ם) מעלה בן-יהודה את רעיון לימוד המקצועות החילוניים... ע”ד עברית בעברית”.

אכן, נכון הדבר, וכך גם נאמר במאמרי, בפרק ד', הערה 61 לליע, קנטרס רייח, עמ' 231). להבהרת העניין נוסיף כאן: יש להבחין בין “עברית בעברית” כשיטה להוראת לשון (מטרה דידיאקטית) ובין לשון ההוראה בבית-הספר (מטרה חינוכית-לאומית, החייאת הדיבור העברי). בציון השפעת בכר על בן-יהודה התכונתי לשיטת הוראת הלשון בלבד (עייני בפרק ה', קנטרס רכ”א, עמ' 21-24, ועייני שם גם בהערה 78).

ב. לאחר פרסום פרק ג' של מאמרי בא מר יואב קרני מרמת-גן לחזק את טענתי, שרעיון “עברית בעברית” נהגה קודם למימוש ע”י אליעזר בן-יהודה בשנת תרמ”ג. מר קרני מבסס הנחה זו בניסונו של בכר, חזאת הסברתי בפרק ה'. פלומר: מר

Sh. Haramati, “Teaching Hebrew to Immigrants in Israel”, *Modern Language Journal*, Dec. 1966, p. 532

קרני הקדים את המאוחר. מפל מקום הוא ציין שני מקורות, שלא
נזכרו בדבריי: ספרו שא א"ב ריבלין, "אישים בעיר הנצח", 117;
עם שחר עצמאותנו¹ לאיתמר בן-אבי, 29.
חן-חן על תוספת זו.

ג. מר קרני כתב על בכר כלהלן: "בשוכו ירושלימה בשנת
תרמ"ב, הנהיג בבית הספר 'תורה ומלאכה' שיטה זו, אבל, כאמור,
רק משנתקבל בן-יהודה להוראה - הוגשמה". דברים דומים פתבתי
גם אני בראשית פרק ה' (קונטרס א', תשל"ב). על כך העירה
לי רעיתי, כי אביעזר ילין ערער על כך. לדבריו היה אביו,
דוד ילין, ראשון המורים שלימד בשיטת "עברית בעברית" (עין
ב"החניך", תשכ"ד, 509).

שה

גד בן-עמי צרפתי

עוד על האטימולוגיה העממית

פתחנו את רשימתנו הקודמת על האטימולוגיה העממית
(לשונו לעם, קונטרס רכ"א, עמ' 11) בדין על המלה
"צביון", ודברינו על מלה זו עוררו תגובות של כמה קוראים.¹
ד"ר צבי הרפבי ומר אפרים חזן הציעו מקורות נוספים
למלה בשתי משמעויותיה. ד"ר הרפבי אף השיג על "המילון
החדש" של אבן-שושן בעניין זה.

למעשה גלגלי המשמעות של "צביון" היו מפותלים יותר
ממה שתיארתי בדבריי הקצרים, ואם אין ספק שהוראתה
הראשונה והמקורית היא 'חפץ, רצון', אף על פי כן כבר
בספרות של ימי הביניים השתמשו בה בהוראה קרובה ל'זופי',
תואר - ומכאן להוראה המודרנית 'גון' הדרך קצרה.

1. על שאר תגובות - במאמרי השני באותו עניין.